
SZŐNYINÉ SZERZŐ KATALIN
ZENEI LEXIKON: „CSÁRDÁS”¹

Képeslap, Anno

Nemzeti párostáncunk neve, a csárdás, egyike annak a néhány magyar fogalomnak, mely a nagyvilág számára elsősorban Magyarországot, nemzeti sajátosságainkat idézi fel. Nem véletlenül: a csárdás, amely a 19. század közepe táján vált uralkodó nemzeti táncunkká, élő népi hagyományként napjainkban is fellelhető a magyar nyelvterület minden pontján.

A „csárdás”- táncnév, a táncalkalom szokásos színhelyére való utalással, már nevében őrzi eredetét. A nemesi palotással szemben a nép tánca volt, melyet „...az együgyű falusiak táncában és a magyar korcsmákban lehet leginkább feltalálni”, - olvashatjuk egy 1829-es leírásban.

A csárdás 19. századbeli általános divattá válásához kedvező társadalmi háttérrel jelentettek a reformkor függetlenségi mozgalmi. Sokan felismerték, hogy a kultúránkat átítató német szellem elleni harcban milyen országos méretű lelkesedés, a reformeszméssel való politikai azonosulás kiváltója lehet a magyar zene, magyar tánc, magyar viselet népszerűsítése. Az 1830-as évektől kezdődően városainkban valóságos mozgalom indult a nemzeti táncok báltermi meghonosításáért. A magyar szellemi megújulás fő forrását elsősorban népi tánc kultúránk jelenthette: a 18. század óta csiszolódó katonatoborzók virtuóz férfitánca, s a tánc kíséret gyakorlatából kisarjadt reprezentatív verbunkos muzsika a siker reményében szállhatott szembe a keringők és galoppok mindent

¹ A Magyar Rádió Zenei Népművelési Rovata számára készült 1981. ápr. 11-i adás szövege. Főszerkesztő: Kroó György, szerkesztő: Papp Márta.

elárasztó divatával. Kezdetben csupán a báli megnyitók ünnepélyes pillanataiban csendült fel a toborzások alkalmától függetlenül magyartánczene. A hatás így sem maradt el. A korabeli szemtanúk többnyire az elragadtatás hangján számoltak be a cigányzenekarok kíséretében bemutatott daliás férfitáncról, a verbunkról.

Musica Hungarica © 1965 HUNGAROTON RECORDS LTD.

[Magyar tánc – YouTube](#) (2:41)

Bihari János: Magyar tánc

Állami Népi Együttes zenekara

A reformmozgalmak erősödésével az 1840-es évek elejére már nem csak a férfitánc nyert polgárjogot a báltermekben. Legjobb magyartáncmestereink irányításával a *népszerű külföldi társastáncok magyar változatai* is megszülettek. Köztük elsőként Szöllösi Szabó Lajos körtánca aratott országos sikert, aki 1841-ben Rózsavölgyi Márk muzsikájára 6 szakaszos táncciklust szerkesztett, a nyugati kontratánc egyes elemeinek és a magyartáncok jellegzetes figuráinak szerencsés ötvözésével.

[Első Magyar Társas Tánc](#) (7:04)

Rózsavölgyi Márk: Első Magyar Társas Tánc ·

Magyar Kamarazenekar, hangversenymester: Tátrai Vilmos

Musica Hungarica © 1965 HUNGAROTON RECORDS LTD.

Released on: 1965-03-28 Auto-generated by YouTube.

A „szabályozott magyartánc” mellett az 1848-as forradalom előtti évek báli beszámolóiban egyre gyakrabban hallunk a *magyartánc* gyorsan terjedő új divatjáról. Figyelemreméltó, hogy a csárdás elnevezés csak 1845 körül, és akkor is csupán a városokban válik egységesen a tánc nevévé. – Falvainkban ma is inkább a tempó, vagy a jellemző mozgások helyi népi neve – például *lassú, csendes, sétálás, sebes, ugrós, libbenős, mártogatós* és egyéb

táncnevek jelenti a csárdást. – A párostánc 19. századi régies nevei közül a „*lassú és friss*”, a „*bokázó és forgó magyar*”, a „*toborzó és friss magyar*” jól mutatja, hogy a gyorsan népszerűvé váló népi eredetű tánc még báltermi, stilizált formájában is szorosan kapcsolódott a verbunkos hagyományokhoz.

A táncrend egyik napjainkig élő formája is erre vall. A táncciklus lassú, méltóságteljes férfitánccal kezdődik, majd a zene gyors szakaszára – a nők bevonásával – a résztvevők párostáncot, csárdást táncolnak.

Búcsúzó és Friss magyar (3:55)

Ruzitska: Búcsúzó és Friss magyar

Magyar Rádió és Televízió Szimfonikus Zenekara, vezényel Vilmos Komor

Musica Hungarica © 1965 HUNGAROTON RECORDS LTD.

Released on: 1965-03-28 Auto-generated by YouTube.

Szabolcsi Bence hipotézise szerint a csárdás történetileg is a verbunkból alakulhatott ki. A férfitánc gyors szakasza levált, párostáncként önállósult, majd a verbunkhoz hasonlóan maga is két- vagy három részessé bővült, lassú-friss, vagy lassú-gyors-friss tagolású részek kapcsolódásával. Szabolcsi elméletét azok a korabeli táncleírások is megerősítik, melyek a verbunk és a csárdás további közös sajátosságát örökítik meg.

[A gyors táncban] „*a férfi ugyanolyan figurákat jár, mint a verbunkban, csak gyorsabban és forgással cifrázva.*” – állapítja meg egy lipcsei újságíró. „*A nő arccal fordul feléje, egyik, sokszor mindkét kezét csípőjére teszi, szemét táncosa lábára szegezi, mert az irányítja a maga figuráival a nő minden lépését, fordulatát, figuráját. Olykor közelednek egymáshoz, a férfi átfogja a nő derekát, az meg táncosa vállára teszi kezét, és így forognak egy darabig, körben haladva. Vagy úgy is, hogy a férfinak egy intésére a nő maga forog tovább, és ez a tánc egyik legszebb figurája.*”

Egy osztrák katonatiszt leírása igen korán, már 1792-ben felfedezi a verbunk és a magyar népi párostánc előadásmódbeli hasonlóságát, a mindkét táncra jellemző *hősies haditánc*-karaktert.

„*A magyar tánc olyan embert jellemez, aki szabadnak és függetlennek érzi magát...*” – írja. A magyar táncos „*nem nélkülözheti a sarkantyút, mert a sarkantyú pengetése fontos a magyar táncban.*” Már a tánc elején, mikor „*a*

táncos kézenfogja táncosnőjét, lassú lépéssel, gyenge sarkantyúpengetéssel kezdi, majd elereszti hölgyét és egyedül táncol, amíg kedve tartja...”

Fordulós és csárdás. Játssza háromtagú cigánybanda. Péterlaka (Székelyföld) (5:41)

Ellrich August német utazó 1831-ben járt Magyarországon, ő a magyar táncosok élénk arcjátékára, az előadás nagyfokú szabadságára, *rögtönzöttségére* figyelt fel.

„A táncosok a maguk tehetsége és ízlése szerint szabadon alakítják a lépéseket, fordulatokat, mozgásokat [...] Ez nem kimért szabályos lépegetés [...], mint a menüett, nem egyhangú forgás, mint a valcer, *szabad tánc ez, amelyben egy eszme él*. Az emberek sohase vágnak olyan ostoba arcot, mint amikor menüettet, vagy valcert táncolnak, [...] soha sehol sem olyan elevenek, lelkesek az arcok, mint a magyar táncban, [...] mert *a magyar tánc művészi alkotás*, a valcer, menüett pedig gépi gyártmány.”

Idézzük csak fel még egyszer a táncleírás egyik jellemző mondatát: „szabad tánc ez, amelyben egy eszme él...” – Az „eszme” a csárdásban a szabadságharc leverése utáni években is továbbélt, ezért válhatott hosszú ideig jelképpé, a nemzeti eszményekhez való hűség, a szabadság egyik táncszimbólumává. Az 1850-es 60-as években minden társadalmi rétegre kiterjedő osztatlan népszerűségét főként ennek köszönhette.

A táncot éltető verbunkos- és csárdásirodalmunk sikerében joggal osztoztak a tánckíséret legfőbb korabeli előadói, a *magyarországi cigányzenekarok*. Legnépszerűbb csárdás szerzőink számukra írták darabjaikat, de gyakran maguk a cigányok is a műfaj elismert zeneszerzői voltak. Alkalomról alkalomra változó, csodálatosan színes improvizatív előadásmódjuk jelentősen hozzájárult

ahhoz, hogy 19. századi verbunkos-és csárdászenénk megőrzésre érdemes része a magyar zenei köztudat máig is élő fontos és jellegzetes hagyományává válhatott.

Szegedi Cigányzenekar Dankó Pista nóta Csicsó Győző zenekara ... (1:14)

Függelék:

Az örök Kalotaszeg - (a magyaroké: hajnali, csárdás és szapora) (17:10)

Magyar Állami Népi Együttes - Az örök Kalotaszeg - Varga Ferenc "Csipás" emlékének. Az előadás egy bánffyhungyadi zenész család, a Vargák („Csipások”) zenéje kapcsán foglalja össze Kalotaszeg tipikus román, magyar, cigány népzenejét, táncait. Ez a világ végérvényesen elmúlt, ám fejünkben és szívünkben örökre megmarad, és ennek köszönhetően az előadás középső részében a túlvilági asztal mellől megidézhető és újra átélhetővé válik, egészen a végső apoteózisig. Akkor már szándékunk szerint a darabbéli tükör nem csak a színpadot mutatja, azonosságunk tükré is lesz egyben.

Zene: Kelemen László. Zenekarvezető-prímás: Pál István. Közreműködnek: A Magyar Állami Népi Együttes zenekara és tánckara. Tánckarvezető: Kökény Richárd Művészeti vezető:
Mihályi Gábor